

בעזרת השם יתברך

ספר

אוצר חתם סופר השלם על התורה

מלוקט מכל ספרי

רבינו משה סופר זצוק"ל

ובישראל גדול שמו

מרן בעל חת"ם סופר

וספרי תלמידיו זצ"ל

כמבואר בהקדמת הספר

עם הערות

שער יוסף השלם

מהגאון רבי יוסף נפתלי שמעון זצ"ל
מו"ל ספרי חתם סופר דרשות סוגיות ועל התורה

בראשית – נח

נלקט נערך ונסדר בעזרשי"ת על ידי

משה בלאזמיר ר' דוד ז"ל שלאמיוק

מחבר ספרי אוצרות חתם סופר על התורה

ברוקלין נ.י. שנת תשפ"ז לפ"ק

משה שלאמיוק
Tel. 718 972 6245
mslomiuc@yeshivanet.com

© Copyright
כל הזכויות שמורות

הספר ניתן להשיג:

יוסף שלאמיוק
718 702 9530

Printed in E. Israel

סדר ועימוד ממוחשב: "עמודים" ירושלים
Computerized Typesetting and Paging "AMUDIM" Jerusalem

חכם לב יקח מצות

אם חכם בני ישמח לבי גם אני

בשער הספר הנני לברך בברכת אב את בני יקירי הצמוד בקירות לבבי
האברך היקר שבערכין כמשמעו וכמדרשו מוקיר תורה ורבנן
מוכתר במעלות ומדות תרומיות

מו"ה **יונה** ני"ו

שעומד לימיני בכל עת ועידן בכל נימי נפשו
למען הוצאת הספר הקדוש הנוכחי כלול בהדרו
לא חסך שום טירחא והשקיע בזה דמים תרתי משמע
ונטל על שכמו הוצאות עריכת והדפסת הספר

לע"נ חמיו

הרב ר' **משה יוסף ב"ר אברהם יעקב הכהן**
ראזענבערג ז"ל

הרביץ תורה במוסדות בני ציון ד'באבוב רבות בשנים
מחבר ספר חומש מקרא המבואר
נפטר לבית עולמו ביום כ"ו שבט תשע"ג לפ"ק

זכותו הגדול של מרן החת"ס זי"ע תגן בעדך
שתזכה לראות ברכה במעשי ידיך
ותרווה יחד עם ב"ב שתחי' מכל יוצאי חלציתם הנחמדים שיחיו
רוב נחת דקדושה, לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות
עד זקנה ושיבה טובה מתוך בריות גופא ונהורא מעליא
עד ביאת ינון במהרה

ויקויים בכס ברכת מרן החת"ס זי"ע: שלא יבש המעין ולא יקצץ האילן פרי
עץ חיים אמן.

המברך מעומק הלב
אביך - המוציא לאור

אעלה על ראשי

את זכר נשמת

ה"ה אדוני אבי עט"ר

איש חי ורב פעלים כביר הרוח זכה וזיכה את ישראל

הרה"ג מו"ה **דוד** בן ר' **אברהם צבי** ז"ל

נפטר לבית עולמו ביום כ"ב אלול תשמ"ג לפ"ק

ואמי מורתי

מסרה נפשה למען גידול בניה על במתי התורה והיראה

מרת **אלגא** בת ר' **יעקב הלוי** ע"ה

נפטרה לבית עולמה ביום ה' כסלו תשנ"ח לפ"ק

וחותני מורי ורבי עט"ר

קיבץ וריבץ פעלים לתורה והעמיד תלמידים לאלפים

הרב הגאון הצדיק

מו"ה **שמחה יהודה** בן ר' **יהושע יחזקאל** זצ"ל

נפטר לבית עולמו ביום ז"ך אלול תשע"ד לפ"ק

וחמותי החשובה

אשר כל שאיפתה היתה להעמיד דורות נאמנים לה' ולתורתו

מרת **שינדל** בת ר' **יוסף** זצ"ל

נפטרה לבית עולמה ביום ב' אייר תש"פ לפ"ק

ת. נ. צ. ב. ה.

ויהי רצון שזכות תורתו של מרן החת"ס זצ"ל

והוצאת ספר הקדוש הזה לאור עולם תהיה לעילוי נשמתם בגן עדן

(עיין מש"כ בזה החפץ חיים זצ"ל בספרו אהבת חסד בפרק ט"ו בהג"ה)

בשער הספר

בעזרת השם יתברך

י'שמחו ה'לומדים ויגילו ה'הוגים בתורת משה ספרא רבא ורבן של ישראל מרן החתם סופר זצ"ל. זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו, השיר והשבח לחי עולמים שזיכנו לראות בהופעת החלק הראשון של סדרת "אוצר חתם סופר השלם על התורה" - הספר שזה רבות בשנים ציפו רבים וחיכו להזרחת אורו. כי החיבור הנוכחי מאגר בתוכו כל דברי תורתו של מרן זצ"ל על כל פרשה ופרשה, מלוקט מכל ספריו הקדושים*, באגדה דרוש הלכה פלפול ומחשבה², ולרכות ספרי תלמידיו ועוד³.

והנה מאז שיצא לאור ספרינו אוצרות חתם סופר על התורה ונתקבל בעזהשית בחיבה יתירה בקרב הצמאים והמשתוקקים לאוצרו הטוב של מרן החתם זצ"ל, רבו ההוגים והלומדים בתורתו. אולם עדיין היו מצפים לספר שיכלול כל חידושי תורתו

א. הלא המה: שו"ת חת"ס (ז' חלקים), לקומי תשובות (לגדון תשכ"ה), קובץ תשובות (מכון חת"ס - ירושלים תשס"ה), חידושים על הש"ס, חידושי סוגיות, הגהות על ד' חלקי שו"ע, חידושי שו"ע יו"ד (לגדון תשס"ו), דרשות ג' חלקים, דרושים ואגדות, ספר הזכרון, חת"ס עה"ת (הוצאת הג"ס רבי יוסף נפתלי שטערן זצ"ל), וחת"ס שנת תקצ"ה עה"ת (מיהלאוויץ - מהדורא חדשה שיצא על ידינו בעה"י בשנת תשפ"ה), תורת משה (מהד"ק, מהד"ת, מהדו"ל, מהד"ר)⁴, תורת משה השלם (מכון חת"ס), חת"ס החדש (מכון דעת סופר - ירושלים תשס"ט), הקדמה לשו"ת - פתוחי חותם, מאמרים חדשים.

ב. ומן הנכון להעתיק משי"ב בהקדמת הגר"נ שטערן זצ"ל להוצאה השניה של דרשות חת"ס (ניו יארק - תשכ"א) וז"ל: מי אני הדל שאבוא להעריך את החומר העצום, אוצר הבלום בתוך שני כרכי דרשות חתם סופר, הלא הם הדרכה נפלאה לכל ירא וחרד, בשכבו ובקומו ובלכתו בארצות החיים, וכשאנחנו הוגים בדרשותיו נדמה לנו כאילו אנחנו שומעים את קולו, קול גדול ולא יסף, מורה דרך גם לדורינו הנבוכ, דור שכאילו עליו כוון מרן בתשובתו האו"ח סימן נ"א: המערב ספרי הגיון עם דברי תורה עובר על חורש בשור וחומר יחדי, ואם הוא מנהיג ישראל, הוא מנהיג בכלאים (עכ"ל). ודי למבין עכ"ל.

ג. הלא המה: בנו ותלמידו הכתב סופר (שו"ת ועה"ת ועל הש"ס), בנו ותלמידו המכתב סופר (דרשות ועה"ת), מהר"ם ש"ק (שו"ת ועה"ת), דברי שערי חיים עה"ת, שערי חיים (תהלים), מטה נפתלי וגבול מטה נפתלי עה"ת, ליקומי חבר בן חיים, אמרות ה' עה"ת, קונטרס רבי זעקל (פאלאק) עה"ת, אמרי שפר (עמ"ס ברכות), עמ סופר (כללים), מעגלי צדק עה"ת, פרי העין עה"ת, אבקת רובל, משיכיל אל דל, מטה יוסף עה"ת, קונטרס פירותיך מתוקים, תורת משה מגן אבות עה"ת, יפח לקין עה"ת, עמרות סופרים עה"ת (ברוקלין תשנ"ה).

ד. הלא המה: חתן סופר עה"ת, שערי שמחה עה"ת, צוף דב"ש עה"ת, שמע ה' קול יהודה עה"ת, לב העברי, וידבר משה עה"ת, דרשות רבי עקיבא קארנימצער, הרי בשמים (נינו) עה"ת, אלף כתב, חמדה גנוזה, זכרון למשה, ליקומי שמשון, החתם סופר ובית מדרשו, קובץ עין חיים, ועוד.

א. יצוין, דקדוק מיוחד שהדגשנו, הוא, להבהיר ולברר המאמרים שבתורת משה שיצאו מעטו של מרן זצ"ל, בעיקר האיר עניינו בזה הגרי"ש זצ"ל, בהערותיו והארותיו המפורסם בספרי החת"ס.

במקום אחד. וברוך שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה, שבספר דנן ימצא המעיין מה שלבו חפץ להגות בדברי מרן על פרשיות התורה, מכל מה שכתב בעשרות חיבוריו הקדושים, ללא צורך חיפוש כלל. בספר דנן פרשנו דבריו כשמלה וקבצנו אלפי מאמרים המפוזרים בחיבוריו הקדושים, ומעתה קנו הדברים מקומם – איש על מחנהו על דגלו כראוי וכיאות. ולאחר עמל זכינו בסייעתא דשמיא לערוך ולסדר כל מאמר על מקומו הנכון, באופן שיש קישור והמשך לכל דיבור כאשר עיני המעיין תחזינה מישרים.

ולמודעי אני צריך, כי רוב-רובם של המאמרים המפוזרים בספרי מרן, כבר צויינו והובאו בחיבורינו אוצרות חת"ס עה"ת, שזכינו לפרסם בשער כת רבים זה רבות בשנים, אלא ששם הרחבנו את הדיבור מתחת לקו כציונים והערות, השוואות והארות, במילואים והשלמות, וכאן השתדלנו להביא בעיקר את דברי תורתו ומיעטנו בהערות, והרוצה להעמיק בתורתו של מרן ישם עין-עיונו ב"אוצרותינו".

והנה בשנת תשע"ח, כשזכינו לההדיר את הספר חתם סופר שנת תקצ"ה, זכינו לקבל מכתב עידוד וחיוזק בענין זה, מיידינו הבלתי נשכח, חכם וסופר, הג"ר **זושא קינסטליכער ז"ל**, שלדאבוננו נסתלק בעודו באיבו, ועם פטירתו השאיר חלל ענקי של ידיעות על תקופת מרן החת"ס, תלמידיו ותלמידי תלמידיו, ורועי ישראל, חלל שאין ביכלתינו למלאותו. אבידה שאין לה תמורה, וחבל על דאבדין.

וזה לשונו: לידידי היקר שלומים מרובים - בהתרגשות קיבלתי את ספרו היקר שהוציא זה עתה לאור. כבר כמה שבתות אני מתענג בעיוני בתוך הספר מדי שבת בשבתו, ואיני מסוגל להתנתק מזה, כך שגם כשהייתי בשבת שעברה בירושלים לקחתי עמי אותו כדי לא לוותר לעבור על כל חידושי פרשת השבוע בספר זה דוקא. מה אומר ומה אדבר, כשאני רואה את זה, **כואב לבי מדוע מגיע למרן החת"ס שלא יזכה שיהדירו את כל ספריו באגדה בחטיבה אחת כיאות כדוגמת ספר זה**, שאין דמיון כשלומדים בספר כפי שמעכת"ר הראה דוגמא איך צריך להיראות. אני מאד מסופק אם יש מניעה הלכתית לההדיר את כל תורת רבינו באגדה, ואני חושב שאין זה נחלת הפרט של מי שיהיה. **מדוע ייגרע חלקו משאר תורתם של גדולי הדורות, שכל החפץ מההדיר בפאר והדר כראוי ונכון**. - בהוקרה ובידידות כנה, **זושא**.

ה. מחבר הספרים הנפלאים, אישים בתשובות חת"ס (כ"ב תשנ"ג), החתם סופר ותלמידיו (כ"ב תשס"ה), פנקס המוהל (כ"ב תשס"ה), מנהגי בעל החת"ס החדש (כ"ב תשנ"ז), תענית בכורים בערב פסח (כ"ב תשנ"א), ועוד.

חתם סופר השלם

דבר זה מתורתו של הגרינ"ש זצ"ל למדנו. צא ולמד מה שכתב גיסו הג"מ בנימין דוב סופר ז"ל, אודות השתלשלות ההדפסה של דרשות חת"ס, וזה לשונו: "וכמה כלתה נפשו של אאמו"ר [רבי שלמה אלכסנדרין ז"ל להוציא לאור דרשות וחידושי אגדה של קדוש זקינו הח"ס ז"ל, אשר היו דבר יום ביומו אצלו ז"ל... ומעתה ההיא כל חשק שלמה היה להוציא לאור הדרשות וחידושי אגדה דרבינו ז"ל, ובכל כחו קיבץ הכתבי יד, והכין הדרך והמבוא לסדרם ולהוציא לאור דרשות חת"ס סופר בתכלית השלימות... והנה אחרי ששקמה הארץ מהמלחמה הנוראה, מלחמת העולם, בשנת תרע"ד-תרע"ח לפ"ק, התחילה ההדפסה בשנת תרפ"ג לפ"ק... ויהי אחרי שנדפסו שמה איזה גליונות, נחלה אאמו"ר ז"ל... וכבוד גיסי הרב המסדר [רבי יוסף נפתלי שליט"א עבד עבודתו התמה ביתר שאת בשקידה רבה והתמדה עצומה אשר לא יאומן כי יסופר... אמנם מצד אחר נתגולל שאלה גדולה מה נעשה, אם כי בעוה"י עלתה בידינו להדפיס גליונות וכרך מסויים, אבל כבוד גיסי הרב נ"י השתוקק להדפיס כל הדרשות... באופן שיהיה "חתם סופר השלם", וכאשר היה תמיד רצונו הטהור של כבוד אאמו"ר ז"ל".

ו. ומן הנכון להעתיק מש"כ בהקדמה לחידושי חת"ס עמ"ס חולין, שהוציא לאור עולם בשנת תרנ"ט (שיר הצדק - באמצע ד"ה אלה אוכרה), וז"ל: ומצדיק אני עלי דין שמים, צדיק הוא ה' אשר נואלתי והתמהמהתי בהדפסת כתבי קודש ק"ז זצ"ל להפיץ מעינות תורתו חוצה, שזה הוא ענין המתקיים לנצח נצחים ע"ד (תהלים ס"א ה) אגורה באוהלך עולמים (יבמות צ"ז יא). כל קבל דנא באה עלי הצרה הזאת מיתת שתי בנותי הקטנות נ"ע [בשנת תרנ"ג, ותרנ"ה], והנה לא שמעתי לקול האות הראשון נתעוררתי לקול האות האחרון, וכמו בת קול קורא באוזני מה לך נרדם עצל רפה ידים, עד מתי יהיו כתבי קודש רבן של ישראל מונחים בבית גנויך סגורים וחבושים בטמון בסתר אהלך, מדוע לא תעשה חסד עם המתים והחיים להוציא לאור תעלומות חכמה תורת אמת, להשביע נפשות שוקקים וצמאים לדבר ה', הלא נפל לך חבל בנעמים ספרי דבי רב כרכים הרבה וקובצים גדולים בחלכה ואגדה מכתיבת יד ק"ז רבן של ישראל החת"ס זצ"ל, ראה לבל יהיה העושר הזה שמור לך לרעתך ח"ו, והטוב הגנוי יגרום סיבה להרע ח"ו. אשרי אדם מצא חכמה (משלי ז' א), דרך מציאה גם אם לא עמל בה, אך בתנאי, ואדם יפיק תבונה (שם), אם יוציאם ויפיקם אורה, אך אז אשרי לו, ובכזה אמרו (כ"ק צ"ב ע"ב) חמרא למריה וסיבותא לשקייא נהיין של מלך הוא, והשותין אותו מחזיקין טובה לשר המשקה, ולא למלך - רש"י, שים נא לב לכל הקורות אשר מצאוך, והיו כל הרעות האלה סיבה לטובה, ומעו יצא מתוך (כשופטים י"ד י"ד), כי תלך בעצת בתך אהובתך דנפיק מנך טעמא מלכך ואל תתרפה עוד במלאכת שמים, מהר קח מן הבא בידך אוצר כתבי קודש והוציאו אורה להפיצו בישראל, וחיתה נפש בתך בגללו בצרור החיים ובעדן גן אלקים תתענג על ה', כי מידה היתה זאת לזכות את הרבים עכ"ל, וענ"ש. ובמכתבו להרב בניו יארק (המובא להלן) כתב: ...באופן שאם לא יודפס עתה בשלימות לא יראה אור לעולם, ודי בזיון, וח"ו גם קצף שתורתו של מאודה"ג מונח זה ק"ב שנים ועש יאכלם חלילה עכ"ל.

ז. אחרית דבר שבסוף דרשות חת"ס (דף תכ"ד ע"א ד"ה מראשית, ואעתיק).

שער יוסף השלם

תוספת נופך בחיבורינו הנוכחי, הן הם הערותיו והארותיו המחכימות והמועילות של הגאון רבי יוסף נפתלי שטערן זצ"ל, אשר פתח לנו שערי בינה יתירה ב"שער יוסף" שלו, המפוזרים בשאר ספרי מרן ז"ל, בדרשותיו ומאמריו על התורה, הנוגעים במישרין לדברי התורה הכתובים בספר הזה, וקבצנום וליקטנום בליקוטי בתר ליקוטי להיות האהל האחד. ובבואנו לקבוע הערותיו בספרא הדין, **הצבנו דבריו בשמו המקורי "שער יוסף" תחת פנים הספר במקום מיוחד, כראוי וכיאות לאותו גאון וצדיק, שהאיר את עולמנו בתורתו של מרן. שאר ההערות בא מקומם בתחתית העמוד – תדרשם משם.**

בצעדנו בנתיבותיו, המשכנו לציין בסוף כל מאמר, השנה שבו נאמר (חוץ במקום שנבצר ממנו לדעת קביעות התאריך), וכמו שעשה בחת"ס עה"ת שהוציא לאור. ועיין מה שכתב בחשיבות הדבר במבוא לספר חת"ס סופר עה"ת חלק בראשית (קרית סופרים עמוד י"א הערה ז) וז"ל: והנה עפ"י התאריכים הרשומים בסוף כל מאמר נוכל לעקוב אחרי דרכי ביאורו של רבינו, שנשתנו מתקופה לתקופה, עכ"ל.

גם דקדקנו לכתוב פרטי השנים כמו שכתב והקפיד על זה מרן זצ"ל, עיין בהקדמה לדרשות (קרית סופרים – מתחת לקו אות א' ד"ה ואגב) שכתב הגרי"נ שטערן זצ"ל: ואגב אעורר כי ידוע שמרן זצ"ל היה גברא קפדנא כמו שהעיד על עצמו בשו"ת חת"ס חיו"ד רס"ו שמו"ו "כי גברא קפדנא אנא", וכמו כן קפד מרן זצ"ל בפרטי השנה, ולא נמצא כתוב ממנו ז"ל שנת תק"ץ, כי אם או שנת תקי"ף לפ"ק, או מפורש תקצדי"ק לפ"ק, ובשנת תקפ"ח כתב תמיד תקפ"ח לפ"ק עכ"ל.

וזאת לציין שכל המאמרים שיש להם פרט שנת כתיבתם הם מגוף כתי"ק של מרן זצ"ל או מהעתק כתי"ק של מרן זצ"ל חוץ מהמאמרים שהם משנת תק"פ-תקפ"א שהם מכת"י הג"מ רבי פישל סופר זצ"ל שרשם בשעתו ממה ששמע ממרן זצ"ל, וז"ל הגרי"נ שטערן זצ"ל בהקדמתו לדרשות חת"ס (קרית סופרים – קרית ספר ד"ה פנקס קווארט): פנקס קווארט מהמפורסם הג"מ אפרים המכונה ר' פישל סופר ז"ל מתלמידי החת"ס ורבו הקדוש אהבו מאוד, והוא ז"ל רשם על פנקסו מה ששמע מרבו החת"ס בשנת תק"פ ותקפ"א לפ"ק, כי באותן ב' שנים לא העלה החת"ס בקונטרסיו חידושי אגדה שלו, והפנקס הזה היה למראה עיני רבו החת"ס זצ"ל, כי בה' מקומות בחד"א משנת תק"פ לפ"ק הגיהה מרן זצ"ל בפנקס הנ"ל, ובמקום אחד כתב עשרה תיבות בגליון עכ"ל.

הגאון רבי יוסף נפתלי שטערן זצ"ל

מאחר שלא זכה הגר"נ שטערן זצ"ל להשאיר אחריו זש"ק, מן הנכון להקדיש איזה טורים לזכרו המהור של האי גברא רבא, שהקדיש משאת חייו ומסר נפשו על תורתו של מרן החתם סופר^ט. רבי יוסף נפתלי – מלבד גאונותו, בקיאותו ועמקותו בכל מכמני התורה, ומלבד זכרונו המפליא – בחינת בור סיד שאינו מאבד טפה, הוא השליט הוא המשביר במקצועות הכי-קשות שבש"ס וראשונים, עוד זאת: לא נח ולא שקט, והחל משנות אברכותו – כשזכה לידבק בזרעו של מרן, בהיותו חתן הגר שלמה אלכסנדרי סופר ז"ל, בנו של הגה"ק בעל מכתב סופר זצ"ל, ועד זקנה ושיבה, לעבוד עבודה מפרכת בהעתקת עשרות פנקסי כתי"ק^י, בציוני אלפי מראי מקומות מפסוקי תנ"ך, ש"ס ומדרשים מפוזרים, וטרח ויגע בעשר אצבעותיו לפענח בפענוח מדויק, ולעטר את ספרי חת"ס בהערות והארות, בהשוואות ספרי השו"ת והחידושים, מאמרים ודרשות, מעשה אומן-שבאומנים, גאונות-שבגאונות, ובגין כח הזכרון בו חונן, היו שגורים בפיו ועל לוח לבו כל חידושי החתם סופר על כל מקצועותיו: מן התשובות לכל חלקיהם, ועד חידושי מסכתות וסוגיות, ועד הדרשות, ועד מאמריו על התורה, כמונח בקופסא ממש.

כתבי הקודש – אודים מוצלים מאש

במכתב שערך הגר"מ שלמה אלכסנדרי ז"ל לרב אחד באמריקא בשנת תרפ"ג, הוא מגולל בפניו מה שעבר על כתבי מרן בתקופת מלחמת עולם הראשונה, וז"ל: "ועתה אספרה מה שעבר על הכי"ק, כיון שנהייתה המלחמה ואנחנו ברחנו מנחלתינו כמנוסת חרב, וכל עשרי והוני השארנו הפקר במלא מובן המלה, אוצר הספרים אשר בכ"י... כולם נפלו ביד השודדים, אך כי"ק לקחנו אתנו, וחתני הרב [רבי יוסף נפתלי] לקח אתו עמו בכל אלה המסע אשר נסענו בעגלות... ושם בטאילאק מדינת יוגאסל^א התחיל בסידור הכתבים, ופתאום במהפכה שנת תרע"ח נפלו שודדים על בתי ישראל... וגם

ט. וכבר נתפרסם בשער בת רבים, מה שאמר הגאון בעל "דעת סופר" זצ"ל אבד"ק פרשבורג, שאם כי היה הגר"נ חתן הגר שלמה אלכסנדרי סופר, היה תואר פניו דומה ממש כאחד מיוצאי חלציו של מרן החת"ס, והמסע, מאחר שיגע כל כך בתורתו של מרן זכה לזה. והדברים תואמים עם מה שפירש בספרו (פ' חיי) עה"פ ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו וגו', ובמדרש (ב"ר נ"א) שהיה זיו איקונין דומה לשל אברהם, ופלא. דהנה אמר החכם חכמת אדם תאיר פניו (קהלת ח' א), ובהיות שאליעזר שלט בכל תורת רבו, כמו שאמרנו בגמרא (יומא כ"ה ע"ב) המושל בכל אשר לו ששלט בכל תורת רבו, וע"כ היו זיו איקונין דומה לשל אברהם, ע"ש.

י. מרגלא בפומיה לתאר את פנקסי מרן בשם "הפנקס הקדוש".

הכתי"ק שני כרכים גדולים ועקרו בזוו – כל בני העיר נמלטו לנפשם לעבר נהא דאנוי... ובחצר מחותני נ"י ישבו שם אנשי המלחמה שבאו ממעם המלכות, או מעצמם, סביב למדורת אש אשר תחת היורה... וראה פלא שהשנדרים אשר בזוו איש לו בעברם הרחוב והשני כרכים נשארו, ונתן ה' גם להתנוסס, אשר בעלי המלחמה שהסיקו האש אשר על האח מן הבא בידם, מאנה לנגוע נפשם בכרכים אלו לשרפם^{יא}. הכי אין זה גם פלא, אצבע אלקים מורה לנו כי רצון ה' להנאות מהם עם ה' אלו מתורת רבן של ישראל, אשר כל מעשיו לשם שמים ומסר נפשו על תורת ה' עכ"ל^{יב}.

מסירות נפשו של הגרי"נ להצלת כתי"ק

בתקופת המלחמה האיומה, בשנים שעבר תלאות ע"ג תלאות, גולה אחר גולה, וכלשונו בריש חת"ס חלק בראשית: כמה הרפתקאות ערו על כתבי יד אלה, וביחוד בימי המלחמה הנוראה (תש"א-תש"ה) והיו אתי בגולה בטרנסדניסטריה הרבה שנים, ובמלטולי ממדינה למדינה, עד שזכיתי להובילם עמי לאה"ק בס"ד... – והזכירו לטובה הגאון בעל דעת סופר וצ"ל, בהסכמתו שם בין השאר: כתי"ק אלו היו מונחים תחת ידו ושמרם בשמירה מעולה, וגם בימי נדודיו בזמן מלחמת העולם השנייה באלה מסעי ממחנה למחנה לא זזו כתי"ק מידיו וזכה להצילם מאבדון.

וזה לשונו במבוא לאחדושי חת"ס על יו"ד (לונדון תשמ"ו עמוד ט): וארשום בקצרה את הרפתקאות שעברו עליהם. בחודש סיון תש"א כאשר ראינו את ההכנות שעשו הנאצים ימ"ש בעירנו סערעט (רומניה) שהיתה סמוכה ונראית לגבול רוסיה, לקחתי כל כתבי היד של החת"ס סופר (שמונה פנקסים מכורכים, ורבים בלתי מכורכים) וסגרתים בארגז ברזל, שאם יגלונו מקהילתנו ינצלו כתבי היד מהשריפות והנזקים העלולים לבוא על ידי היריות מהגבול (כמו שבאמת היה אחר כך). והנה בכ"ד בחודש סיון ה"ל הגלונו לעיר "קאלאפאט" (בגבול רומניה-יוגוסלביה) ושהינו שם קרוב לג' חדשים, מקץ החדשים אלה, הוליכונו לאחת העיירות סמוך לקהילתנו, ולא ניתנה רשות לשוב, אלא רק לסיר איש בביתו ובנכסיו, (במידה שנשתייר משהו מהם),

^{יא}. וכבוד בנו הג"מ בנימין דוב צ"ל מרמז על זה, בכתבו: ...ובפרט שימי המלחמה הנוראה היה לנו לעינים להיות זריז בהוצאת כתבי קודש, כי בעת המהפכה בשנת תרע"ח לפ"ק נפלו בידי שודדים גם כן חלק מכ"ק שלקחנו אתנו כאשר ברחנו מנחלתינו בתחילת המלחמה, ועל ידי פלא עליון נמלטו עכ"ל (אחרית דבר - דרשות חת"ס דף תכ"ד ע"ב).

^{יב}. מכתב הנ"ל נמצא בגנזיו של ידידינו עוז הג"מ עמרם נתן ווייס שליט"א נכד מרן צ"ל. אשר נהג עמנו טובת עין, ובחפץ לב נתן לנו רשות להדפיס חלק מהמכתב [שעדיין לא נתפרסמה לרבים]. תשואות הן הן לו.

ולקחת אתו מה שירשו לו. כשקיבלתי את רשיוני ונסעתי לביתי היתה כל מגמתי רק לראות אם כתבי היד קיימים. באתי לביתי ומצאתי את כל החדרים ריקים (מחוץ לחדר הספרים), וגם את ארגז הברזל אשר בו הטמנתי את כתבי היד מצאתי פרוץ וריק, וכמעט שנתעלפתי. רצתי מחדר לחדר ומחדר לעליה, אולי הובילו השודדים את כתבי היד לחדר אחר או לחדר הספרים, אשר בקושי יכולתי להכנס לתוכו בגלל הספרים הרבים ומאות הניירות שמלאו את הרצפה. פתאום שמעתי קול מאיש טוב ה"ה ידיד נפשי כבוד הרב הגאון המפורסם מוה"ר ברוך הגר שליט"א האדמו"ר מוויזניץ-סערעט (כעת בחיפה לאו"ו), שהלך אתי כדי לעזור לי, "מצאתי כתבי יד". שלושה פנקסים גדולים נמצאו על מפתן הדלת בחדר שהיה כמה חדשים פתוח והפקר לרבים, לא חסרה מהם אפילו אות אחת.

כיון שאורו עיני התחלתי לחפש בחדר הספרים, אע"פ שרק בקושי גדול יכולתי להיכנס בגלל הספרים והניירות שהיו פזורים בו. ולמרות שהרשות ניתנה להתעכב בבית רק שעה אחת, והייתי תחת השגחתו של שוטר, אזורתי חיל ומצאתי בס"ד עוד ב' או ג' פנקסים מכורכים, הפנקס על חידושי יו"ד וקונטרסים שונים על סוגיות. בזמן קצר ובבהלה אספתי כמעט כל מה שהיה בארגז הברזל הנ"ל. ואם כי נאנסתי ע"י השוטר לעזוב את ביתי באמצע החיפוש, הצלחתי בס"ד על ידי תחבולה לקבל רשיון לבקר שוב בביתי תחת פיקוח אזורחי אשר עזר לי לחפש, וכך עלתה בידי בס"ד לאסוף את כתבי היד לתוך שק.

וכאשר לקחתי את השק עם התוכן היקר לי מפז מהעלייה לחצר, בא פתאום קצין משטרה, ושאלני: "מי נתן לך רשות ללכת לביתך, ולמה לקחת את כל זה, הלא הרכוש היהודי מוחרם". השתדל בעדי אחד מחסידי אומות העולם, ביזמת כבוד ידי"נ הרה"ג הנ"ל והניחו לי. אחר כך הגלגנו לטרנסדניסטריה קרוב לארבע שנים, ולקחתי עמי כל הכתבי יד, ובס"ד יצאו אתי מרוסיה ומרומניה לארצינו הקדושה. עכ"ד.

ובהקדמתו לספר "מכתב סופר" חלק א', כותב הגרי"נ שטערן זצ"ל בנוגע לכתבי מרן זצ"ל: דלה שפת אנוש לתאר כמה פעמים היו כתבי יד הנ"ל עם כתבי היד של החתם סופר... נתונים למרמס ולאיבוד במשך הגלות הקשה הנ"ל. בל אשכח, בריש שתא תש"ב כשישבנו על נהר דניסטר כל הלילה בעיר הקטנה אטאקי בדבול בסרביה, כדי לעבור בבוקר לעיר הגדולה מוהילוב (אוקריינה), והחיילים הפראים סביב שתנו עלינו, הגשם מלמעלה ומי הנהר הגדול לרגלינו, החבילה הגדולה עם כת"י הנ"ל הושלכה בין מאות חבילות מאנשי הגולה, מי חשב עליהן כאשר חיו היו תלויים לו מנגד, הבוקר אור מצאתי תל"י החבילה רטובה מבחוץ וטבועה בכונן של רוסיה, אבל כתבי היד לא נרטבו.

ואח"כ הפרשה האחרונה הסוערת, בעש"ק שברכו חודש ניסן שנת תש"ד, שני ימים לפני שעזבו הנאצים ימ"ש"ו את העיר מוהילוב כשנסוגו אחר, פתאום יצא הקול שמושל העיר פקד על היהודים להיות מוכנים בעוד שעתיים לעזוב את העיר... בשעות הנוראות האלו היו כל מעיני איך ובאיזה אופן לחלק הכתבי יד של החתם סופר ושל המכתב סופר ביני ובין זוגתי העדינה מרת ריזל תחי', כדי שנוכל לשאתם בתרמיל שעל שכמנו, ברוך השם שהופרה עצתם והפקודה בוטלה. אבל בש"ק הנ"ל שברו הבורחים דלתי חדרנו ואיימו עלי באקדח, ברחנו לכמה שעות ובשובנו מצאנו שלקחו את כל רכושנו הקטן ולא נשאר לנו אפי' לכסות את גופננו בלילה, וכתבי היד מפוזרים ומפורדים ותל"י שלא חסר כלום. כאשר יצאנו מהגלות הכפולה... בבקורת הגבולות כשפתחתי החבילה עם כתבי היד, נפלה עלי אימה גדולה – הלא במלה אחת של המבקר יהיו ח"ו אבודים לעולם, אבל תל"י כמעט שלא הסתכל בתוכם.

הארכתי מעט להזכיר גלגולם של כתבי יד אלה עד שזכיתי בחסדי הי"ת להעלותם לאח"ק ולהוציא חלק מהם לאור.

ועבודת הקודש זו המשיך הגרי"נ בירושלים עיר הקודש, להזריח אור תורתו של משה בחמשה חלקים מסודרים על פרשיות התורה, ועוד כשנתיים לפני עלותו בסערה השמימה, זכה לסדר ספר חת"ס על סוגיות וחידושים על פרק שבועת העדות, שהדפיס בשנת תשכ"ט.

הכרעת הגאון מטשעבין זצ"ל

ולא יפלא איפוא, שלאחר פטירתו של הגאון אבד"ק פרעשבורג זצ"ל, נתמנה לכהן בתור ראש ישיבת פרשבורג בירושלים, והרגיש שעבודת הקודש של הרבצת התורה לתלמידים, מפריעה לו מלעסוק בעריכת כתבי קודש מרן, ושאין ביכולתו למלא ב' שליחויות ותפקידים בשלימות הנרצה, **הציע את ספיקו לפני הגאון מטשעבין זצ"ל**, ושאל את חוות דעת קדשו והכרעתו בענין זה. לאחר שחקר הגאון ודרש היטב, הכריע הכרעת-חיים – **שעל הגרי"נ להתמסר בעריכת כתבי החת"ס, ונימוקו: ראש ישיבה אחר עוד יוכלו למצוא, אבל עריכת כתבי החת"ס באופן כה נפלא, בגאונות**

וחרירות כזו – אין כמותו, וכי הוא יחיד בדורו ממש"י.

והדברים עדים לעצמם!

יג. עובדא זו שמעתי מפי הרב הגאון מו"ה זאב הלוי פעלדמאן שליט"א רב ור"מ דק"ק תורה עין חיים בעיר לונדון יצ"ו. וז"ל: כשלמדתי אצל מורי ורבי הגרי"נ זצ"ל בישיבת פרעשבורג משנת תשכ"ב (לאחר פטירת בעל חשב סופר זצ"ל), ובשנת תשכ"ז פסק לכהן כר"מ בהישיבה, אז שאלתי את המנהל הגימ' יהודה קארפן ז"ל, בטעם הדבר, וסיפר לי מה ששאל את הגאון מטשעבין ז"ל. נויש לציון שאז היה עוסק בהדפסת חידושי סוגיות של מרן זצ"ל.

שלימותו המבהילה בתורת מרן

אחד היה רבי יוסף נפתלי זצ"ל בהערותיו שער יוסף. די לנו לצטט מעדותו של רבו המובהק, הגה"ק מהרי"ן דושינסקיא זצ"ל¹, הכותב עוד בשנת תרפ"ז, כששלח לו הגרי"נ איזה עלים מהדרשות: ורב תודה וברכה שהגעתי לחמדה גנוזה דרושים מחת"ס זי"ע... ואתה חביבי ברב בקיאותך וחריצותך הנפלאה הפלאה לעשות הגהות נפלאות..., ועוד שם: וגם ההגהות שעשית ברוחב בינתך ושכלך הצח יש בהם מומנם זקנים, וזכות החת"ס זי"ע יהיה בסעךך לגמור הכל למוכה יי"י...

ולתאפק לא נוכל להעתיק בזה מלשונו הנרגש של אחד המיוחד בגודל ידיעותו, בקיאותו ועמקותו בתורת מרן, הוא הגאון רבי ישכר דוב גאלדשטיין זצ"ל², עורך הספר הנפלא "ליקוטי הערות" על שו"ת חת"ס, מן המיוחדים שבדור שהיו לו קשרים יוצאים מן הכלל עם הגרי"נ שטערן, והיו שני חכמי התורה מתפלפלים ונושאים ונותנים בהבחרת והבנת תורתו של מרן.

ואלו דבריו בהקדמה ל"ליקוטי הערות" חלק א' יו"ד: "עלי להזכיר על דבר אחד שבו מובדל חלק זה מחלקו הקודם, והוא חסרונו של בעל המכתב המעט את חלקו הראשון, ה"ה הגאון הגדול צבי תפארתנו חמדת משושינו כקש"ת מהור"ר יוסף נפתלי שטערן זצ"ל... הוא היה מי שיגע ועמל רוב שנות חייו בכתבי הח"ס ומסר נפשו ומאודו על החזקתם סידורם ועריכתם והוצאתם לאור. הוא הי' מי שטרח ימים ולילות לברר מקחו של אותו צדיק מרן הח"ס זי"ע, ולא נתן מרגוע לנפשו עד שהליץ בעד הח"ס מהשגות המחברים, יעידו על כך המון הערותיו הפזורים על פני הספרים שזכה להוציא לאור בחייו... זכיתי אני הצעיר להיות עמו ובמחיצתו להבחיל"ה יותר מעשרים שנה, וראיתי את כח תורתו ויראתו הקודמת לחכמתו, צדקתו וענותנותו, קדושתו וחסידותו, מידותיו התרומיות וטוהר דרכיו, תפילתו הזכה וצקון לחשו בינו לבין קונו, פרישותו משבעים שערי היתר בין בדברים הנוגעים אל חגוף בין בדברים הנוגעים אל הנשמה, ואם באנו לכתוב אודותיו אין אנו מספיקין..."

יד. נדפס בסוף ח"ב של דרשות חת"ס ב"אחרית דבר", ע"ש.

טו. ובהסכמתו להוצאת ספר ברכת משה עמ"ס חולין [מאת זקינו הגר"מ פאללאק זצ"ל] בשנת עת"ר, [נבעודו כבן כ"ב שנה – כי נולד בשנת תרמ"ח] כתב: ברכות תהיינה לראש יוסף, בתורה ויראת ה' הולך ומוסיף נבחר מזהב וכסף, דעת חכמים מיתב, ה"ה כבוד אחובי תלמידי חביבי המו"מ בתורה, ויראת ה' טהורה, ויהי לאות, בהריצות ובקיאות, כש"ת מו"ה יוסף נפתלי שטערן נ"י... ושם בסוף הספר בהערותיו להספר כתב: ברכות מרובות, מרוכב ערבות, לענף עץ אבות, ה"ה כבוד אחובי תלמידי הבחור המו"מ בתורה ויראה חרוץ ושנון בחור כארויס מושלם במו"מ, כש"ת כמחור יוסף נפתלי שטערן נ"י יעלה מעלה מעלה, לשם ותהלה... ע"כ הגעתי להשתמש בחובת הקודש דברי מו"ר הגאון זי"ל, ואתה אחובי תלמידי ידנ"פ נ"י חזק ואמץ... כעתירת רבך הנאמן אוהבך בלונ"ה.

כשנפטר רבי יוסף נפתלי זצ"ל ביום י"ד מנחם תשל"א, מתבטא הגרי"ד עליו בביטויים כגון: **לא ראיתי מימי צדיק גדול ות"ח כמותו**, שנתוספו לו גם מדות חמודות ויקרות, שהלואי והיה לי רק חלק מהן¹. בכל משך ימי שהותי באה"ק עדיין אינני יודע אם נגעה ללבי אבידה אחת מן רבות שנאכדו לדאבונינו בכל אותן השנים הארוכות, כמו אבידה זו שאבדנו עכשיו. בהספד שהספדתי עליו לפני אלפי איש, לא יכולתי לעצור ברוחי, ובכיתי כילד קטן מפני הצער הרב והמרירות שנצטברו בי, ועדיין אני נאנח כל היום ובכל עת שאני נזכר עליו.

ר' יוסף – זהו השם שכיניתיו בו – **איננו**, אין כבר למי לכתוב שאלה בעיני הח"ס... הייתי יכול להאריך עד אין קץ בקינות עליו, אך אין כאן שום תועלת, בהרבה קינות עדיין לא נתנחם על אבידה כזו, ומי יודע אם פעם נגיע לכך.

חכם בני ושמח לבי

הנני לברך בברכת אב לבני בכורי, הרב המופלא ומופלג בתורה וביראה טהורה, חוב"ט הרה"ג מו"ה יוסף שליט"א עמו"ש, העוסק תמיד בתורתו של החת"ס זצ"ל ונפשו קשורה ובקי בה באופן נפלא, שעמד לימיני בכל עידן ועידן בעבודת הקודש בספרא הדין אוצר חתם סופר השלם עה"ת, וברא מזכה אבא שהיה לי לאחיזר ואחיסמך בכל שלבי עריכת הספר מרישא ועד גמירא, והערותיו והארותיו המחכימות והמועילות היו לי לעינים, ויגע הרבה ללקט את כל דברי תורת מרן זצ"ל ובסידור המאמרים ובהגהת הספר להכינו לדפוס. זכותו הגדול של מרן החתם סופר זצ"ל, תעמוד לו ולרעותו תחי' עמו"ש, לראות ולרוות רוב נחת דקדושה מכל צאצאיהם היקרים והנחמדים שיחיו עמו"ש, ויזכה לשבת באהלה של תורה מתוך בריאות הגוף והרחבת הדעת ומנוחת הנפש, לאורך ימים ושנים טובים.

ואפריון נמטיה וכסא דברכתא ושירתא, לכבוד בני היקר, הרבני הנכבד איש חי ורב פעלים, ובמיוחד לתורת מרן החת"ס זצ"ל, מו"ה יונה שיחי' עמו"ש, על שהעלה את רעיון יצירת ספר הזה, והתמסרותו הנפלאה מרישא ועד גמירא, ונטל על שכמו את כל הוצאות עריכת והדפסת הספר, ישלם ה' פעלו הטוב ותחי' משכורתו שלימה מעם ה', וזכותו הגדול של מרן החתם סופר זצ"ל תעמוד לו ולרעותו שתחי' עמו"ש, שיזכו לראות ולרוות רוב נחת דקדושה מכל צאצאיהם היקרים והנחמדים שיחיו עמו"ש, מתוך בריאות הגוף והרחבת הדעת ומנוחת הנפש, לאורך ימים ושנים טובים.

ויבוא על הברכה האברך היקר המופלג בתוי"ש בעל כשרון נפלא הרה"ג מו"ה

¹זו. מתוך ספר "סופרי המלך" – חתם סופר (עמוד ש"ס-שס"א), בעריכת ידידנו עוז הג"ר ליפא ראקאווי שליט"א מלונדון.

אליעזר זוסיא שיחי' עמו"ש בן גיסי החשוב הרה"ג המופלג בתורה וביראה מו"ה יצחק אייזיק פריעדמאן שליט"א, שעמד לימיני בנאמנות ובמסירות שיצא הספר כולו בהדרו לכבוד תורתו של החת"ס זצ"ל, זכותו הגדול תעמוד לו ולמשפחתו שיחי' עמו"ש בכל מילי דמיטב.

וגם לרבות נכדי היקר האברך החשוב בעל כשרון נפלא הרב המופלג בתו"ש מו"ה משה מרדכי קליין שיחי' עמו"ש חתן בני הרה"ג מו"ה יוסף שליט"א, על שעמד לימיני במסירות שיצא הספר כולו בהדרו לכבוד תורתו של החת"ס זצ"ל, זכותו הגדול תעמוד לו ולמשפחתו שיחי' עמו"ש בכל מילי דמיטב.

ואחרון אחרון חביב אין די מילים בפי להודות להקב"ה על עזרתי בחיים, אשה משכלת ונכונה, אשר עליה אמר הכתוב (משלי י"ד א') חכמות נשים בנתה ביתה, מנשים באוהל תבורך זוגתי החשובה מרת רחל חנה שתחי', אשר תמיד נותנת לי האומץ להמשיך ולזכות את הרבים בסידור והוצאת ספרי שזכיתי להוציאו לאור, ובמיוחד בספר זה ידיה רב לה ביצירתו, ומונעת ממני כל הטרדות כדי שאוכל לשבת במנוחה ולעסוק בתורה, ישלם ה' פעלה ותהי משכורתה שלימה, ונזכה יחד לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות, ולרוות רוב עונג נחת דקדושה מתוך בריאות השלימות והרחבת הדעת עמו"ש, תורתו מגן לנו היא מאירת עינינו והוא ימליץ טוב בעדינו".

יז. עיין בספר חסידים (סימן רכ"ה) שכתב: כל האומר דבר שמועה מפייהם, הם מתפללים עליו שם, ומליצים טובה עליו עכ"ל. ועמו"ש (סימן תקנ"ט) שכתב: וכל צדיק שמפרש דברי צדיק אחר, כגון אמורא שמפרש דברי תנא או דברי אמורא שהיה לפניו, כשמת, יוצא התנא כנגדו לקבלו בספר פנים יפות, וללכת עמו ולבקש מן המלאכים להקל עליו, ולהעמידו לפני הקב"ה לדבר עליו טובות. ואם צדיק עשה ספר, ובא צדיק ועוסק לסתור אותו ספר או מקצתו, כדי להראות חריפותו, ולא העמיד דבריו על האמת, כשמת, המת קובל על זה שבא לסתור דבריו בחינם עכ"ל. וז"ל הש"ך חו"מ (סימן צ"א סי' ל"ב): ומובטח אני בחמד עליון כד שכיבנא קא נפקי בעלי המשנה וברייתא וש"ס לאפאי דמתריצנא מילתייהו בקושטא ולית ביה ספיקא וגמגום כלל, וברוך ה' אשר האיר עיני והנחני בדרך האמת סוד ה' ליראיו עכ"ל. וז"ל ספר פלא יועין (ערך דובב שפתי ישנים): פירשו רז"ל (יבמות צ"ו ע"א) שכל ת"ח שאומרים דבר תורה משמו בעוה"ז שפתותיו דובבות בקבר, ויש לו הנאה ונ"ר כשותה יין קונדיטון כמ"ש בירושלמי דשקלים. אי לזאת, ראוי לכל מי שחננו ה' דעת, שיכתוב וידפיס ספר כפי השגת ידו להועיל לרבים ועושה חסד לאלפים, ולימטי ליה הנאה פרי מעלליו יאכל שיהיו שפתותיו דובבות בקבר באיזה זמן מן הזמנים לדור דורים, וזה חסד של אמת שיוכל אדם לעשות עם הצדיקים לקדושים אשר בארץ חלקם בחיים ללמוד דבריהם, וזכותם תהא למגן וצנה עליהם. וכבר כתוב בספרים שפעם אחת היה שמד, ונגלה מוהר"ם אלשי"ך ז"ל בהקיקן, והציל לאחד מתוך ההפכה מפני סיבה שהיה לומד ספרו בתמידות, ומה גם אם יסרח לתרץ דבריהם שזה חשוב מאד אצלם, ועיין בספר מגיד משרים שגילו למרן ב"י ז"ל שהרמב"ם היה מליץ בעדו בשמים ממעל על שמרח לפרש ולתרץ דבריו, ובעת פקודתו היה נפיק לאפיה, וכבר הובא בהקדמת ספר מגיני שלמה, שעל שמרח לתרץ דברי רש"י מקושיות התוס' זכה שבשעת פטירתו בא רש"י ללותו. הנה כי כן מה טוב ללמוד דברי התנאים ואמוראים ורבנים הקדמונים ולתרץ דבריהם שיוכותם בוקעת ועולה, וטוב שיהיה לומד בכל הספרים כי כולם כאחד טובים, וחובה זו ביתר מוטלת על יוצאי חלציו של מחבר ספר לדור דורים ללמוד ספרי זקנם ולתרץ דבריו, כי נאה לבנים לחוס על הוריהם ולהמשיכם

ובצאתי מן הקודש אודה ה' מאד בפי על העבר ששם חלקי מיושבי בית המדרש, ובתוך רבים אהללנו על שזיכני להיות מלומדי תורתו של רבינו בעל החתם סופר זי"ע, וזכיתי ליהנות ולהתבשם מזיו אורו, והביאני עד הלום בסייעתא דשמיא בכל פסיעה ופסיעה לברר מקחו של צדיק, שיהיו שפתותיו דובכות¹, ולבדר שמועותיו בבי מדרשא בפום רבנן ולומדי תורתו, ואני תפלה על העתיד שיעזור לי השי"ת שאוכל ללמוד וללמד את דברי תורתו לשמה ולברך על המוגמר על כל חמשה חומשי תורה, לזכות את הרבים מתוך בריאות והרחבת הדעת של תורה, אמן וכן יהי רצון.

יום ג' לחודש תשרי שנת תשפ"ז לפ"ק

הכ"ד הק' משה בלאאמ"ו ר' דוד ז"ל שלאמיוק

משמעם והם יחוסו עליהם וימליצו טובה בעדם כרחם אב על בנים (ועיין בהקדמת ספר חסד לאברהם למוהר"א אזולאי), וכן המצוה הזאת על קהל עדתו של הת"ח ללמוד דבריו ולחזור זמירותיו וכדומה, ובכן זכותו יגן עליהם ויהיה חופף עליהם כל היום עכ"ל.

יח. ועיין בדרשות כתב סופר (מכון דעת סופר – עמוד תרי"ד ד"ה תורה) בהספידו על אביו מרן זצ"ל שכתב: ...עוד זכה וזיכה לדברים הרבה, תמיד היו שפתותיו דובכות כי שמעתיה מתבדרין בכל העולם אשר מלא בתלמידיו המחבבים תורתו וגם עוד לפנינו כהנה וכהנה בכתובים, וברוך ה' תורתו ובינתו לא אבדה ולא תאבד לעולם מן הארץ ולא ישכח מפי זרעו בניו ותלמידיו שהם כבנים עכ"ל. ועיין בחת"ס נצבים (עמוד קכ"ד ד"ה העדותי הב') שכתב: כל כך חביב העולם הזה בעיני הצדיקים כדי לעבוד בו ה' שאפילו כשהם כבר בעולם הבא מתאווים שתשאר להם שורש אצל בניהם ותלמידיהם בעולם הזה כדי שיאמר דבר שמועה מפיו ע"ד (תהלים ס"א ה') אגורה באהלך עולמים (עי' יבמות צ"ז ע"א), וזה ובחרת בחיים (דברים ל' י"ט), כל כך תבחר בחיי העולם הזה, למען תחיה אתה וזרעך (שם) ואמרינן בעלמא (תענית ח' ע"ב) מה זרעו בחיים אף הוא בחיים, שגם אחר פרידתך מהעולם תרצה שתחיה בחיים עם זרעך עכ"ל, ובתו"מ חיי שרה (עמוד ע"ה ד"ה ויהיו הא') שכתב: סדין עשתה ותמכור (משלי ל"א כ"ד), היינו לבושי יקר חלוקא דרבנן, עשתה ותמכור לאחרים ולא היתה צר עין ללמוד לתלמידים כדכתיב (בראשית י"ח י"ט) אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריהם ושמרו דרך ה', ולא עוד וחגור נתנה לכנעני, היינו סוחר המוכר לאחרים היינו תלמידים נעשים בעצמם כנעני תגרים לוקחים ממנו ומשקה מתורת רבו לאחרים, עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון, כי אומרים שמועה משמו, שפתותיו דובכות, היינו ותשחק ליום אחרון עכ"ל (ועיין במסכת סופרים (פמ"ז ה"ב) פנים שוחקות לאגדה, וי"ג שוחקות לש"ס).

אוצר חתם סופר

פרשת בראשית

סלחתי כדברייך (תנחומא כי תשא ל"א) וקבלו לוחות שניות, ומן אז היה קיום העולם בשביל כל ישראל. נמצא כולו איתניו, בשביל התורה שנקראת ראשית, ובשביל משה רבינו ע"ה שקיים התורה לבדו משישי בסיון עד יום הכפורים, ובשביל ישראל מיום הכפורים ואילך.

וב' זה נרמז בקרא אשר עשה משה לעיני כל ישראל, ששיבר הלוחות (רש"י), ואז היה בראשית בשביל משה שנקרא ראשית, אמנם גם ישראל בראשית גימטריא שב"ת שבת"ן שהוא יום הכיפורים (ויקרא כ"ג ל"ב), שאז היו ישראל בבחינת ראשית.

(דרשות דף נ"ו טור ד' ד"ה בראשית - תקס"א^[6])

שער יוסף

דרשות חת"ס דף ת"ד טור ד': ואמר אשר פריי יתן בעתו (תהלים א' ג'), לרמז מה שאמרו חז"ל עירובין נ"ד ע"א שמחה לאיש במענה פיו (משלי ט"ו כ"ג) אימתי בזמן שדבר בעתו מה טוב, שהקב"ה מזמין לו בכל עת לפי הזמן ההוא לומר דבר בעתו).

לדוגמא: (א) עמוד ל"ו עפ"י השיטות בסוגיא דתקפו כהן שלמד בריש שנת תקנ"ז, ביאר פסוקי הפטרה בפ' נח. (ב) עמוד ל"ט, בלימוד פ' הזהב עם תלמידיו בריש שנת תקס"ג, יש דרוש מענין זה משנה הנ"ל בפ' לך לך. (ג) עמוד מ"ח בפסוק והוא כהן לאל עליון, יש דרוש בקשר לסיום מס' גיטין בשנת תקס"ט, (וכן בעמוד פ"א טור א'). (ד) עמוד צ"ח ד"ה ואדוניה וכו', דרוש עפ"י הש"ס ריש מס' חולין שהתחיל אז ללמוד עם תלמידיו, (כמבואר בחי' חת"ס מה"ק על ב' פרקים הראשונים ממס' זו, וויען תרנ"ג). (ה) עמוד ק"ג, דרוש בקרא פ' תולדות עפ"י מה שהשיב רבינו באותו שבוע תשובה ארוכה (ע"ש

בראשית (א' א'). התורה מסיים לעיני כל ישראל (דברים ל"ד י"ב), ומתחיל בראשית. אמרו חז"ל (ב"ר א' ד') בשביל התורה שנקרא ראשית ובשביל משה רבינו ע"ה ובשביל ישראל (ויק"ר ל"ו ד'). והנה בודאי בשביל התורה, שהרי התנה עם שמים וארץ עד שישי בסיון (שבת פ"ח ע"א). אמנם ידוע כי גם בשישי בסיון עדיין עמודי שמים ירופפו, כי כתיב (תהלים ע"ה ל"ו) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו (עי' שמור"ר מ"ב ח'), עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו (שה"ש א' י"ב) ונשתברו הלוחות, אלא שמ"מ נתקיים העולם אז בשביל משה רבינו ע"ה, וכן כתיב (שמות ל"ב י') ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול, אולם כל זה עד יום הכפורים ואז נאמר

[א] היא שנת כתיבת הקונטרס שבו נמצא המאמר הזה, (כמוזכר בשו"ת חת"ס ח"ו סימן ס"א: שאני רגיל לעשות קונטרס מיוחד לכל שנה ושנה), וכן להלן אחרי כל מאמר ומאמר ציינתי את השנה שבה נכתב, (מחוץ למאמרים שבהם לא יכולתי לקבוע התאריך בדיוק).

ועל חשיבות הדבר עיין במבוא אי"ה (קריית סופרים עמוד י"א הערה ז) (שער יוסף בראשית עמוד א' אות ב'). וז"ל שם: והנה עפ"י התאריכים הרשומים בסוף כל מאמר נוכל לעקוב אחרי דרכי ביאורו של רבינו, שנשתנו מתקופה לתקופה. (ראה בס' לקוטי חבר בן חיים בח"ג [דף ל"ט] בהערותיו על שו"ת חת"ס ח"ד על סי' ר"ן וסי' ר"ס שבמקו"א כתב להיפך, ואומר שם, לפי שהם מאוחרים). כן יסבירו לנו התאריכים את הקשר בין האגדה וההלכה הנמצא פעמים רבות במאמרי רבינו, אשר נהג לדרוש בפ' השבוע "מעין המאורע" שקרה באותו זמן (ראה

ורמז עוד, כי עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק ש"י עולמות (סנהדרין ק' ע"א), וכתב תורת חיים (שם) כי באמת כת"ר עולמות לצדיק כמספר אותיות שבעשרת הדברות, אך איתתא פלג גופא (זוהר ויקרא דף ד' ע"ב)^א, והיינו לכל צדיק וצדיק לו ש"י ולאשתו ש"י. והנה מתחילה כשהקדימו נעשה לנשמע הי' להם שני כתרים לכל אחד (שבת שם), ב' פעמים כתר, והיה כתר לו וכתר לאשתו (צדיק), אך כשחטאו שבר הלוחות [ועי"ז נחסרו מחצית האותיות], כי היו כתובים משני עבריהם (שמות ל"ב ט"ו) כת"ר אותיות מכאן וכת"ר אותיות מכאן, וכשנשברו ונתחלקו נשאר פ"א כת"ר, ש"י לו וש"י לאשתו, וזה לעיני כל ישראל ששבר הלוחות, בראשית אותיות בראת ש"י. (קובץ אוצרות הסופר קובץ ט"ז עמוד ד' - תק"ע)^ב

בראשית (א' א'). איתא בגמ' (ע"י סוטה י"ב ע"א) וירא אלקים את האור כי טוב (להלן פסוק ד') זה משה, דכתיב בו ותרא אותו כי טוב (שמות ב' ב'), וי"ל דהנה רש"י פירש בראשית ברא אלקים, שבתחילה עלה במחשבה לבראותו במידת הדין, ראה שאין העולם מתקיים הקדים מידת רחמים ושתפה למידת הדין. והנה זה דייקא לעמי הארץ, אבל להצדיק עצמו העולם מתנהג במידת הדין ולא בשיתוף מידת הרחמים, וכן היה במשה רבינו שעבר עבירה קטנה ומיד כעס

בראשית (א' א'). חיבור התורה, רש"י פירש בשביל ישראל שנקראו ראשית ובשביל התורה. ובשביל משה רבינו ע"ה (ב"ר א' ד'). והנה מ"ש בשביל ישראל ובשביל התורה, שניהם אמת ואין כאן סתירה, דישראל הם הם משמרי התורה והא בלא הא לא סגי, אבל אמרו בשביל משה רבינו ע"ה זה סותר מאמר בשביל ישראל. אבל יובן בשים לב מה שאמרו חז"ל (שבת פ"ח ע"א) יום השישי (להלן פסוק ל"א) תנאי התנה הקב"ה אם יקבלו התורה בשישי בסיון טוב ואם לאו יחזור לתוהו ובוהו. וקשה א"כ כששבר הלוחות והיתה כל עיקר כוונתו שתידון כפנויה ולעקור הקבלה מעיקרא וכאילו לא קיבלו התורה כלל (שמור"ר מ"ג א'), א"כ עלמא אהי קאי. וצריך לומר עכ"פ משה רבינו ע"ה לא ביטל קבלתו מה שהוא קיבל עליו עול מלכות שמים, שכן אמרו במדרש (שם מ"ז ט') שטען לי צוית ולא להם, נמצא מיום ששיבר הלוחות עד קבלת לוחות שניות עמד העולם בשביל משה רבינו ע"ה לבדו. והשתא אתי שפיר, בודאי בתחילת התורה הכוונה בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית, אמנם בסיום התורה נאמר (דברים ל"ד י"ב) ולא קם נביא עוד כמשה וגו' אשר עשה משה לעיני כל ישראל, פרש"י ששיבר הלוחות לעיניהם, ואז בראשית בשביל משה שנקרא ראשית.

שער יוסף

לונדון תשט"ו. (ז' עמוד קפ"ד טור א', המאמר שם הסובב על תשובתו הוא מאותו הזמן (ע"ש בהערה).

בהערה. (ו' עמוד קנ"ז, דרוש משנת תק"ס בעיני ע"ז שלמד אז בישיבתו, (ע"י במבואי לחי' חת"ס על י"ד,

א. עיין להלן בהערה קעז מספר החינוך.
ב. נעתק מקונטרס כתי"ק של מרן זצ"ל ע"י בעל דעת סופר זצ"ל.

והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים (שם י"א), ר"ל בעת כעסו שם שאמר עתה תראה, ולכל היד החזקה, היינו במי מריבה, שהיה בידו החזקה ואפילו הכי דיבר הקב"ה עמו פנים בפנים, והטעם שכעס הקב"ה עליו, ולזה אמר בראשית ברא אלקים, היינו שעלה במחשבתו לברוא במידת הדין ובהצדיקים נשאר הנהגת מידת הדין כמקדם, ולפיכך דקדק עמו הקב"ה כל כך ודו"ק.

(החתם סופר ובית מדרשו דף ע"ה)²

בראשית (א' א'). אשר עשה משה לעיני כל ישראל (דברים ל"ד י"ב), פירש רש"י ששיכר הלוחות לעיניהם, ואמר לו הקב"ה אשר שברת ישר כחך ששברת. נ"ל דרמז בזה מילת בראשית שיש בו אותיות אש"ר יש"ר שבר"ת, וזהו לעיני כל ישראל בראשית.

(דרשות דף נ"ז טור א' ד"ה אשר - תקס"ח)

בראשית (א' א'). לעיני כל ישראל (דברים ל"ד י"ב) בראשית, מסיים בלמ"ד הוא לימוד תורה, ומתחיל בבי"ת הוא עושר בית והון. והיינו אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד (משלי ג' ט"ז), כי כשעומד אדם לקרא בתורה הוה ימין נגד שמאל התורה, ושמאלו נגד ימין התורה והוה אורך ימים, היינו למ"ד בסיום התורה שהוא הימין, ועושר וכבוד שהוא בי"ת בשמאל שהוא התחלה^[3].

(דרשות דף ס' טור א' ד"ה לעיני הא' - תקצ"ד)

עליו הקב"ה משום שנהג עמו במידת הדין כמ"ש הרמב"ן, וזהו הפירוש בראשית ברא אלקים דמתחילה ברא את העולם במידת הדין, והארץ היתה תוהו ובוהו ר"ל דראה שאין העולם מתקיים, ויאמר אלקים יהי אור, ר"ל דבצדיק שנקרא אור, בו יהיה אלקים מידת הדין, וירא אלקים את האור כי טוב, ר"ל שראה דבצדיק כגון משה רבינו ע"ה טוב לנהוג במידת הדין, ואתי שפיר דכי טוב זה משה ור"ל דבו נאה לנהוג במידת הדין כמקדם.

ובזה אפשר לפרש סמיכות התורה, דהנה כבר נודע ממעשה מרים דכשהקב"ה כועס אז הוא מסתיר פניו מהנביא או מהצדיק והולך ממנו כמו דכתיב במרים ויחר אף ה' בס וילך (במדבר י"ב ט'), משום דבאור פני מלך חיים, ואיך ישאר הקב"ה אצל צדיק זה אם הוא כועס, והנה במשה רבינו דכעס עליו הקב"ה שני פעמים, הא' קודם יציאת מצרים, דאמר לו עתה תראה אשר אעשה לפרעה (שמות ר' א), והב' במי מריבה, ובכל פעם שכעס לא הסתיר הקב"ה את פניו ממנו רק תמיד היה השכינה מדבר מתוך גרונו, דמה שאמר עתה תראה וגו' (שמות שם), ולכן לא תביאו את הקהל וגו' (במדבר כ' י"ב), זה היה גם כן בתוך גרונו וזה דבר הפלא ופלא מאוד, דבכל פעם שכעס היה בו השכינה כמקודם.

וזהו שאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים (דברים ל"ד י'), ר"ל אף בעת שכעס דיבר עמו פנים אל פנים, והיינו לכל האותות

שער יוסף

[3] עיין בחת"ס בחידושי מס' שבת דף ס"ג ע"א משנת תקפ"ג הובא להלן עמוד קס בפסוק ויעש ה' אלקים.

דל"ב אלקים יש בהם ק"ס אותיות גימטריא מגד"ל עו"ז כידוע, וצרף ל"ב אותיות ההיות שבעשרת הדברות עם ק"ס אותיות אלקים שבמעשי בראשית, גימטריא עולה קצ"ב שהוא גימטריא בכ"ל מכ"ל כ"ל שנתברכו אברהם יצחק ויעקב, שהוא תכלית וכלליות כל הברכות מהעולם ועד העולם וכאשר הארכתי בחידושי סוף פרק קמא דב"ב, ולעיל בדרוש דפרשת נצבי"ם גימטריא קצ"ב, ואמרתי אין קצ"ב לברכת קצ"ב^[א].

(דרשות דף נ"ח טור ב' ד"ה התורה - תקפ"ט)

בראשית (א' א'). אמרו חז"ל במסכת קידושין (ל' ע"א) דרש דרש משה (ויקרא י' ט"ז) הוא אמצע התורה בתיבות, ואם כן ההתחלה היא בראשית, והאמצע דרש, והסוף ישראל, כאילו כתיב בראשית דרש ישראל, ע"ד דאמרו חז"ל^[א] הקב"ה דורש תחילה צרכי ארץ ישראל ואחר כך כל

בראשית (א' א'). התורה מתחיל בבי"ת ומסיים בלמ"ד, בתחילה יבנה ביתו המרומז בבי"ת, ואחר כך ילמוד תורה המרומז בלמ"ד, וביתו היינו ישא אשה ואחר כך ילמוד תורה בטהרה (קידושין כ"ט ע"ב). אך מי שבטוח בעצמו כבן עזאי נפשו חשקה בתורה (יבמות ס"ג ע"ב) אזי בהיפוך למ"ד קודם לבי"ת, והיינו ניעוץ סופה בתחילתה אז הלמ"ד קודם.

(דרשות דף נ"ח טור א' ד"ה בראשית הב' - פק"ח)

בראשית (א' א'). התורה מסיימת בלמ"ד ומתחיל בבי"ת, נגד ל"ב נתיבות חכמה שבספר יצירה. וכתב רמב"ן בספר האמונה והבטחון (פ"ו) דל"ב פעמים אלקים במעשי בראשית נגד ל"ב נתיבות אלו, וכנגדם ח' הויות בעשרת הדברות שבהם ל"ב אותיות, כי ד' פעמים ח' הוא ל"ב, ואמר שכנגד ח' היות אלו אמר דוד המלך ע"ה תמניא אפי ע"ש. ואני כמוסיף

שער יוסף

קצ"ב כמו בכל מכל כל וה' הטוב יכפר בעדי עכ"ל, ובמבט הראשון קשה להבין מדבר מד' שמות ומונה רק שלושה ב' דחכמה ובינה וחד דתפארת הוי"ה והוי חסר אחד וכמה נלאו להבין החשבון ואמר כבוד חותני הרב שליט"א [ז"ל] שכוונת מרן פשוט והחת"ס לא חש לומר בפירושו שם אדני רק אמר, עד למלכות ועד בכלל ודא אדני כידוע והרי ד' שמות י"ק אלקים הוי"ה אדני של שלימות האצילות עולים במכוון כמספר בכ"ל מכ"ל כ"ל, עי' זוהר ויקרא בסוף המאמר על פסוק (ויקרא ג' א')

[ד] ילקו"ש עקב רמז תת"ס, ורש"י שם, ועיין תענית י' ע"א. וז"ל ילקו"ש שם: ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה. וכי אותה בלבד הוא דורש והלא כל הארצות כולן הוא דורש שנאמר (איוב ל"ח כ"ו) להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו, ואומר (שם פסוק כ"ז) להשביע שואה ומשואה וגו', ומה

[ג] הדרוש לפ' נצבים שהראה מרן עליו היא דרוש הספד לכ"ה אלול שנת פק"ח לפ"ק על מרן מהר"ז מרגליות זצ"ל, ושם כתב על מה שכ' תוס' סוף מגילה שמפסיקים בפ' ואתם נצבים בין תוכחה לתחילת השנה, לפי שתיבת נצבי"ם גימטריא קצ"ב תחל שנה וברכותיה ע"כ מפסיק באתם נצבים קודם ר"ה להתברך במקור הברכות ודרוש זה תמצא לקמן אי"ה בין דרשות לכ"ה אלול. והנה מספר קצ"ב הנ"ל מזכיר מרן כ"פ בכתביו עי' לעיל דף כ"ד סע"ד ובדרוש לש"ש תקצ"ו ד"ה הקצר בזעם וכו' דף כ"ט ע"ג ולקמן סי' כ"ט וברוב מקומות מזכיר כמו פה "הארכתי בחי' ספ"ק דב"ב" ומצאתי פה מקום לעורר בשם כבוד חותני הה"ג החריף מהורש"א סופר שליט"א [ז"ל] על סיום דבריו שם בהחי' ספ"ק דב"ב אשר זל"ק: ודע כי שלימות האצילות הוא ד' שמות י"ה חכמה, אלקים בינה, הוי"ה שש קצוות עד למלכות, וגימטריא שלהם

שיחרכ במבול ויבנה שנית על ידי נח ובניו",
נמצא רמז מבול בתחילת הבריאה.

(דרשות דף ס' טור א' ד"ה בראשית - תקצ"ד)

בראשית (א' א'). [כתיב] ה' למבול ישב

וישב ה' וגו' (תהלים כ"ט י'),
חשבו אומות העולם שיביא מבול, ואמר
בלעם ה' עוז לעמו יתן, והשיבו הם ה' יברך
את עמו בשלום (זבחים קט"ז ע"א). כי חשבו פן
יראה הקב"ה לישראל כאשר גילה עצמו בים
כאיש מלחמה (ילקוט ש"ר רמ"ו) ונאבדו פרעה
ומצרים, על כן אמרו ה' יברך עמו בשלום
ולא במלחמה. ואמנם מה שדאגו מהמבול,
ראו עינם ולא ידעו מה ראו, כי יש מבול
גשמי אשר המטיר על רשעים, ונשבע ה'
שלא יביא עוד לשחת כל בשר (להלן ט' ט"ו),
אך מבול ממטר הרוחני הנובאי זה היה

העולם כולו, וסמכו אקרא (דברים י"א י"ב) ארץ
אשר ה' אלקיך דורש אותה מראשית,
ובפייטן (בתפלת גשם) את דרושה מראש. ועוד
אמרו חז"ל (ר"ה ח' ע"ב) ישראל נכנסין תחילה
לדין, והיינו בראשית דרש ישראל.

עוד אמרו חז"ל שם (קידושין) וי"ו גזחון
(ויקרא י"א מ"ב) אמצע תורה באותיות,
ואם כן תחילת תורה ביי"ת ואמצעה וי"ו
וסופה למ"ד צרף ממנו תיבת בול שהוא רמז
על המבול, שעל כן נקרא מרחשון ירח בול
(מלכים א' ו' ל"ח) שבו ירד מבול (ילקוט ש"ר נח רמז
קפ"ד), וה"נ רמז בוי"ו הדולף על גזחון שהוא
הנחש שגרם ביאת מבול. ועל פי מדרש
ובפייט (לשבעות ד"ה אז בכתב) דתורה מתחיל
בבי"ת שיש עולם שני, ועשרת הדברות
באל"ף כי לא ימיר דתו ואין תורה שניה,
ופירשו בו המפרשים עולם שני, רצה,

שער יוסף

להמטיר על ארץ לא איש אלא כביכול אינו דורש
אלא אותה וע"י אותה דרישה שדורשה דורש את כל
הארצות עמה, עכ"ל. וז"ל הש"ס שם: תנו רבנן ארץ
ישראל נבראת תחילה, וכל העולם כולו נברא
לבסוף, שנאמר (משלי ח' כ"ו) עד לא עשה ארץ וחוצות,
ארץ ישראל משקה אותה הקדוש ברוך הוא בעצמו,
וכל העולם כולו על ידי שליח שנאמר (איוב ה' י') הנתן
מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות, ארץ
ישראל שותה מי גשמים, וכל העולם כולו מתמצית,
שנאמר הנתן מטר על פני ארץ וגו', ארץ ישראל
שותה תחילה, וכל העולם כולו לבסוף, שנאמר הנתן
מטר על פני ארץ וגו', משל לאדם שמגבל את
הגבינה נוטל את האוכל ומניח את הפסולת עכ"ל.

ת"ל ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה, כביכול אין
דורש אלא אותה ובשביל דרישה שדורשה דורש כל
הארצות עמה. כיוצא בדבר אתה אומר (תהלים קכ"א ד')
הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל [וכי] ישראל
בלבד הוא שומר והלא שומר הוא את הכל שנאמר
אשר בידו נפש כל חי, ומה ת"ל שומר ישראל,
בשביל ששומרן שומר את הכל עמהם. כיוצא בדבר
אתה אומר (מלכים א' ט' ג') והיו עיני ולבי שם כל הימים
[וכי שם בלבד הם] והלא נאמר (זכריה ד' י') עיני ה'
המה משוטטים בכל הארץ, כביכול אין עיני ולבי
אלא שם [ובשביל שהם שם הם בכל מקום], כיוצא
בו קול ה' יחיל מדבר וגו' (תהלים כ"ט ח'), עכ"ל. וז"ל
רש"י שם: והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר

ה. לע"ע ל"מ פירוש זה במפרשים. ובפירוש המחזור
(ויניצאה שני"ט) כתב: עולם הוכן באות שני, זו
הבי"ת, להודיע כי יש עולם המזומן ומעותד לצדיקים
עכ"ל. והוא ע"ד מש"כ בב"ר (א' י"ד): למה נברא העולם
בב' להודיען שהן שני עולמים העולם הזה והעולם
הבא.

ד. לע"ע ל"מ. ובמדרש אותיות דרבי עקיבא, איתא:
מה נשתנה בית מכל אותיות שברא בו הקב"ה כל
סדרי בראשית, מפני שגלוי וידוע היה לפני הקב"ה כי
שתי פעמים עתיד העולם ליחרב, אחד בימי דור המבול,
ואחר בסוף ששת אלפים ותשעים ושלש שנים, שבית
בגימטריא שנים.

י'הו' נ'קרא, ועל כן אשר עשה משה לעיני כל ישראל במתן תורה בראשית תרי"ג שי"ן כנ"ל - וכתוב בראשית [בית רבתי - שער יוסף], תרי"א מפי משה רבינו ע"ה, ושנים זו שמענו מפי הגבורה ית"ש (מכות כ"ג ע"ב).

(דרשות דף ס' טור ב' ד"ה בראשית הב' - תקצ"ח)

בראשית ברא אלקים (א' א'). עיין זוהר

(תיקון תיקון כ"ו דף ע"א ע"א). הנה ששה פעמים אלקים כתובים בפרשה זו, ובין אלקים ראשון לשני י"ג תיבות נגד י"ג מדות למתן דין אלקים, כן כתב בזוהר שם. והנה אמנם בין אינך אלקים בין כל אלקים לאלקים ששה תיבות עם תיבות אלקים, והראשון בראשית ברא אלקים, אם תצרף לזה סוף התורה דמסיים (דברים ל"ד י"ב) לעיני כל ישראל בראשית ברא אלקים, הרי גם כן ששה תיבות. והיינו שושנה, שנקראת כן על שם ששה עלין שיש בה. כמו שכתב בתשבי (אות וורד) - ובזוהר (שם) כתב שיש בה רק ה' עלין, ולא הבנתי פלוגתא במציאות הידוע. (דרשות דף נ"ט טור ד' ד"ה בראשית הב' - תקצ"ג)

בראשית ברא אלקים (א' א'). סיום

התורה י"ל דאמרו חז"ל (תענית ד' ע"א) כנסת ישראל שאלה שלא כהוגן שאמרה ויבוא כגשם לנו (הושע ו' ג'), אמר לה הקב"ה אהי' כטל לישראל (שם י"ד ו'), והכוונה לפע"ד למה שאמרו חז"ל (סנהדרין קי"א ע"א) שמשנה רבינו ע"ה אמר אך אפים לצדיקים ולא לרשעים, והקב"ה אמר אך אפים בין לצדיקים בין לרשעים, וכן אמר ה' (שמות ל"ד ו') קודם שיחטא ולאחר שיחטא (ר"ה י"ד ע"ב), וכל הי"ג מידות מיוסדים ע"ז לסלוח ולהטיב גם לרעים. והנה בקשת משה רבינו ע"ה הוא הנמשל שיבוא כגשם לנו

במתן תורה, ובאמת יצאו נשמתן של ישראל עד שהוריד עליהם טל של תחיה והחיה אותם (שבת פ"ח ע"ב). על כן התורה מתחיל בבית ומסיים בלמ"ד, ונביאים מתחיל בויו"ו ויהי אחרי מות משה (יהושע א' א'), ומסיים במ"ם, והכיתי הארץ חרם (מלאכי ג' כ"ד), הרי אותיות מבו"ל, דו"ק ותשכח.

(דרשות דף ס' טור א' ד"ה ה')

בראשית (א' א'). אמרו הכהנים בפטירתן

מי ששיכן שמו בבית הזה ישכן ביניכם אהבה אחוה שלום ורעות (ברכות י"ב ע"א). והוא ר"ת אש"ר, א'חוה א'הבה ש'לום ר'עות, על ידי ששיכן שמו בבית. ורמז בתיבת בראשית רא"ש בית, ר'עות א'הבה א'חוה ש'לום על ידי הבית כנ"ל - אמנם אפילו בלא בית המקדש, תלמידי חכמים על ידי לימוד התורה מרבים שלום בעולם (ברכות ס"ד ע"א), בעולם דייקא, אפילו בלא בית אלא בעולם. ומרומז בתיבת ישראל, יישכן ש'לום ר'עות א'הבה א'חוה, והלמ"ד רומז ללומדי תורה. והיינו חיבור התורה מתחיל בשלום בית, היינו בראשית, ומסיים בשלום תורה היינו ישראל - ב' פעמים שלום גימטריא שבת"ן, נר שבת שלום בית (שבת כ"ג ע"ב), הבן וק"ל.

(דרשות דף ס' טור ב' ד"ה בראשית הא' - תקצ"ח)

בראשית (א' א'). - גימטריא שי"ן תרי"ג.

כי כל מצוה מכונה שי"ן, וישראל מעוטרים בתרי"ג שיני"ן, וכתב בעה"ט (דברים כ"ח י') שים י'הו' נ'קרא ר"ת שי"ן. וחז"ל (מנחות ל"ה ע"ב) פרשוהו אתפילין שבראש מפני דכתיב (דברים שם) וראו כל עמי הארץ, שהתפילין שבראש נראין לכל עמי הארץ, אבל באמת כל מצוה ומצוה הוא שם

ע"ב). נמצא מתחיל התורה בשם אדני אהו"ה, ומסולק תמיהת תלמי המלך (מגילה ט' ע"א) מה טעם לא יתחילו תורה בשמו של הקב"ה ומשו"ה שינו וכתבו אלקים ברא בראשית, ולהנ"ל לא צריך, אלא העכו"ם לא יאמין ניעוץ סופו בתחילתו, אבל להמאמינים יונעם.

(דרשות דף נ"ט טור ג' אופן כ"ח - תקצ"ב)

בראשית ברא אלקים (א' א'). פירש רש"י דהיה צריך לומר בראשית כל ברא אלקים, ומצינו מקראות חסרים כיוצא בו, ע"ש וברמב"ן. ויש לדקדק מאי טעמא התחיל התורה בתיבה חסירה. וי"ל על פי שאמרו חז"ל (חולין צ"א ע"ב) ישראל מזכירים השם אחר ב' תיבות, על כן לכבודן של ישראל התחיל התורה אחר ב' תיבות, בראשית ברא ואחר כך אלקים, ומלאכי השרת צריכים באמת לומר בראשית הכל ברא אלקים, כדי שיהיו ג' תיבות קודם השם. והיינו (דברים ל"ד י"ב) לעיני כל ישראל בראשית ברא אלקים, אבל למלאכי השרת בראשית הכל ברא^[א].

(דרשות דף נ"ט טור ד' ד"ה בראשית הא' - תקצ"ג)

בראשית ברא אלקים (א' א'). סיום התורה אשר עשה משה לעיני כל ישראל (דברים ל"ד י"ב), בראשית. הנה בראשית מקרא קצר דהו"ל לכתוב בראשית כל ברא אלקים כפירוש רש"י, וצריך טעם מ"ט התחיל התורה בחסרון תיבה. אבל כבר כתבתי במקום אחר¹ משום הכי לא התחילה

שאינו טוב לכל אלא ימטר על רשעים פחים (תהלים י"א ו'), ובצדיקים ימטר עליהם מן לאכול (שם ע"ח כ"ד), וימטר עליהם כעפר שאר (שם פסוק כ"ז) ונמשלה הנבואה למטר (ת"י ישעי' ה' ו'), אך הקב"ה השיב שיהיה כטל לישראל טוב לכל, והן הנה י"ג מידות ית"ש, ואיתא במדרשו של רשב"י על פסוק (שה"ש ב' ב') כשושנה בין החוחים, מה שושנה יש לה י"ג עלין נגד י"ג מידות ע"ש בהקדמת בראשית (וזהו בראשית דף א' ע"א), והיינו אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה וק"ל.

והנה ידוע ששינו לתלמי וכתבו אלקים ברא בראשית (מגילה ט' ע"א). ויל"ד מ"ט לא כתב באמת כן בתורה, וי"ל כמ"ש שם במדרשו של רשב"י שיש י"ג תיבות בין אלקים ראשון לאלקים שני נגד י"ג מידות לכלול רחמים בדין, לכן כתיב בראשית ברא אלקים שיהיה מכוון י"ג תיבות עד ורוח אלקים. והי"ג מידות הודיע הקב"ה ע"י שבירת הלוחות, אבל קודם לזה לא היה צריכין לכך, והיינו לעיני כל ישראל (דברים ל"ד י"ב) ששבר הלוחות (כפרש"י שם), עי"כ מתחיל בראשית ברא אלקים ולא בהפך וק"ל.

(חתם סופר וזאת הברכה עמוד קמ"א ד"ה סיום - תקנ"ד-נ"ח)

בראשית ברא אלקים (א' א'). ל'עיני כ'ל ישראל (דברים ל"ד י"ב) ב'ראשית ב'רא א'לקים. ר"ת אלו עולים ס"ה אדנ"י, א'ת ה'שמים ו'את ה'ארץ ר"ת אהו"ה שהוא גושפנקא דמעשי בראשית (וזהו השמטות דף רנ"א

שער יוסף

[ה] עיין במאמר הבא מה שהוסיף מרן זצ"ל על זה.

לתחילתה בראשית ברא אלקים, עפ"י הגמרא מסכת מגילה דף ט' ע"א, דמבואר שם דכאשר חכמינו העתיקו התורה לתלמי המלך כתבו אלקים ברא בראשית, ופירש"י שלא יאמרו שני רשויות הן דהיינו בראשית ברא את אלקים, אכן כל זה להכופרים, אבל לנו בני ישראל מאמינים בני מאמינים (שבת צ"ז ע"א) כתב יושר דברי אמת וח"ו כל תגרע אמונתנו עי"ז, וזהו שאמר לעיני כל ישראל בראשית ברא אלקים ודפח"ח.

(פרי העץ עה"ת - הובא בשער יוסף בדרשות דף נ"ט טור ג')¹

בראשית ברא אלקים (א' א'). לעיני כל ישראל בראשית ברא אלקים.

כתבו תוס' פרק קמא דמגילה (ט' ע"א ד"ה אלקים) דהיה ראוי להתחיל התורה בשם ה', ומשום כן שינו לתלמי והתחילו אלקים ברא בראשית, וגם אני עני כתבתי במקום אחר על פי שאמרו חז"ל (ברכות י' ע"א) כל פרשה שהיתה חביבה על דוד התחיל באשרי וסיים באשרי ומכל שכן שהיה ראוי להתחיל ולסיים התורה באשרי". והנה ר"ת לעיני כ"ל ישראל בראשית ברא אלקים הוא גימטריא אדנ"י, הרי התחיל בשם ה'. וס"ת הנ"ל גימטריא אשרי, הרי התחיל וסיים באשרי, שהרי נעוץ סופו בתחילתו.

(דרשות דף נ"ט טור ג' ד"ה לעיני הג' - תקצ"ג)

תורה אלקים ברא בראשית, כי אין רשות להתחיל ולהזכיר השם עד אחר ג' תיבות (חולין צ"א ע"ב) כמלאכי השרת קדוש קדוש קדוש ה' צבאות (ישעי' ו' ג'), ואחר ב' תיבות כישראל שמע ישראל ה' (דברים ו' ד'), וע"כ מתחיל התורה ב' תיבות קודם שמזכיר ה', בראשית ברא אלקים, ואמנם מלאכי השרת אינם ראויים להזכיר אחר ב' תיבות, הם צריכים להוסיף תיבה אחת ולומר בראשית כל ברא אלקים, ומשום הכי קצרה תיבה הלז. והנה דורשי רשומות אומרים ישראל ר"ת י"ש ש'שים ר'בוא א'ותיות ל'תורה, והנה למלאכי השרת יש יותר, על כן לעיני כל ישראל ר"ת יש ששים ר'בוא אותיות לתורה בראשית ברא אלקים, אבל למלאכים בראשית כל ברא אלקים, ואין מספר ס' רבוא מכוון.

(חתם סופר שנת תקצ"ה עמוד ט"ו ד"ה סיום)

בראשית ברא אלקים (א' א'). אמרו

חז"ל (תיקון"ז תיקון ס"ג דף צ"ה ע"א) בראשית ברא אלקים אית על שם (תהלים קי"ט ק"ס) ראש דברך אמת, דהיינו ס"ת ברא אלקים אית, ולכן יהיה גם מפתח שפתי בדברות פ"ק אדמו"ר הגאון מהרמ"ס בעל תשובות חת"ס זצ"ל אשר תורת אמת היתה בפיהו. ההוא אמר חיבור סוף התורה לעיני כל ישראל (דברים ל"ד י"ב),

ז. מהג"מ יהודה מודרן זצ"ל - תלמיד מרן זצ"ל - מחבר ספר זכרון שמואל עמ"ס גיטין, והגהות על ספר תרומת הכרי על חר"מ.

ח. עיין בדרשות (דף נ"ז טור א' ד"ה עוד) משנת תקס"ח.

א. עיין בהקדמת ספרו הנ"ל שכתב: אנכי בשמחת לבב אודה את ה' אשר שם חלקי מיושבי בהמ"ד, ועודני באבי בהיותי כבר תמני זכני לשאוב מבאר מים חיים, הוא ניהו אדמו"ר הגאון הקדוש מהרמ"ס זי"ע בעיר מולדתי פ"ב יבע"א, וחביבה יתירה נודעת לי מעמו אשר כאב את בן ירצה, על ברכיו גדלני עד עת אפריוני, ותורתו הקדושה אשר מציתי משדי תבונתו היא עמודה לי לבל אמוש מאוהל תורה מאז עד עתה עכ"ל.

ולא יצאו בפועל אלא כל אחד ביומו ע"ש, והטעם לזה כיון שגזרה חכמתו יתברך זמן כל אחד ואחד ביומו, הרקיע בשני והצמחים בשלישי, א"כ מדוע בראם ביום ראשון, היינו משום שאין דרך המלך ית' להקרא על דבר חסר, והעולם בכללו צריך זה לזה ואינו שלם זה בלא זה, לכן ברא ביום א' בכללו והוציאו לפועל כל אחד ביומו.

וזהו הטעם נמי לשבירת הלוחות, שאם מפני שחטאו בעגל עדיין היה יכול ליתן התורה לשבט לוי שלא חטאו כלל, אלא הכל מטעם הנ"ל שכל ישראל נפש אחת, וס' ריבוא נשמות היו כלולים באדם הראשון כידוע (שער הגלגולים הקדמה ו') כמנין אותיות התורה, והשתא שעשו העגל הרי חסרו משלמותם ואי אפשר להשראת שכינה לקבלת התורה (עיין ב"ר כ"ט ט'), ולזה אמר הקב"ה למשה רבינו ע"ה הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו (דברים ט' י"ד) ופירשו חז"ל (ברכות ד' ע"א) ס' ריבוא, כי לא סגי בלאו הכי כי אין שלימות בל"ז.

והיינו דמסיים ולכל המורא הגדול, היינו גילוי שכינה, אשר עשה משה לעיני כל ישראל דייקא, כי בלא"ה אין שלימות, ומרמז כאן ששיביר הלוחות שמפני זה הוכרח לשברם. ומתחיל בראשית ברא אלקים וגו' כנ"ל שמטעם זה נבראו תולדות שמים וארץ ביום א' המרומזים באת השמים

שער יוסף

[1] עיין מסכת חגיגה (ט"ז ע"א): בשלמא מה למעלה וכו' אלא לפנים מה דהוה הוה, ר"י ור"א דאמרי תרווייהו משל למלך בור"ד שאמר לעבדיו בנו לי פלטירין גדולין על האשפה, הלכו ובנו לו, אין רצונו של מלך להזכיר שם אשפה.

בראשית ברא אלקים (א' א'). לעיני כל ישראל (דברים ל"ד י"ב) בראשית, כי היה צריך להתחיל התורה בשמו של הקב"ה כמ"ש פ"ק דמגילה (ט' ע"א) ע"כ שינו לתלמי וכתבו אלקים ברא בראשית, ואמנם עתידים צדיקים שיקראו בשמו של הקב"ה (ב"ב ע"ה ע"ב) וישראל גופו שם הוא", וכשתנעץ סופו בתחילתו הרי מתחיל ישראל בראשית, היינו התחלה בשם.

(דרשות דף ס' טור א' ד"ה לעיני הב' - תקצ"ו)

בראשית ברא אלקים (א' א'). לחבר סוף התורה בתחילתה, התורה מסיים ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל (דברים ל"ד י"ב), ודרשו בו ולכל המורא הגדול זה גילוי שכינה, אשר עשה משה ששיביר הלוחות (רש"י שם). הנה מצינו (מגילה ט' ע"א) שחז"ל שינו לתלמי המלך וכתבו אלקים ברא בראשית, שלא יאמרו ב' רשויות יש, ובראשית נמי שם הוא, שמסתמא מתחלת התורה בשם (שם תוד"ה אלהים) ולכן שינו לו.

וצריך להבין מדוע באמת לא מתחיל התורה בשם. וצ"ל משום שאין כבודו יתברך להקרא על מקום תוהו ואבני בוהו^[1], לכן קאמר בראשית ברא שהיתה בריאה ואח"כ נקרא שם אלקים. ומזה הטעם כתיב את השמים ואת הארץ, ופרש"י בראשית (להלן א' י"ד) לרבות תולדותיהם שביום א' נבראו כל צבאות השמים והארץ

וגו', ומפני זה נמי מתחיל בראשית ולא אלקים ברא בראשית.

(דרשות דף ס' טור ד' אופן מ"ו)

בראשית ברא אלקים (א' א'). חיבור התורה. על פי מאמר ר' יצחק

לא היה צריך להתחיל אלא מהחודש הזה לכם אלא שלא יאמרו אומות העולם לסטים אתם שכבשתם ארץ ז' עממים וכו' (רש"י). ויש לדקדק מה הלשון שכבשתם, ולא הול"ל אלא שלקחתם ארץ ז' עממים, כי לשון כבוש הוא בדרך מלחמה, וכן דרכן של כל האומות לכבוש ארצות בכבוש מלחמה, ולמה יקראו לישראל לסטים יותר. ויראה לבאר כי אומות הקדמונים האמינו שכל אומה ואומה שר שלה בשמים ממעל הוא המוריש לו ארצו בארץ מתחת, ומזה הענין אמר יפתח למלך עמון אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש (שופטים י"א כ"ד), והם האמינו שהקב"ה כאחד מן השרים יחשב חלילה והוא שר של עם ישראל, ואמרו שאין דרכו לנהוג במנהג הטבע, אבל כל מנהגו בשדוד המערכות דרך נס יוצא חוץ מהקש הטבע, כי ראו שכל מעשיו במצרים ועל הים היו יוצאים מהקש הטבע, על כן בראותם כבוש הארצות היה בדרך הטבע על ידי מלחמה בחנית וכדון, אמרו שאין זה מעשה אלקינו, וגזול הוא בידי ישראל.

וזאת היא אשר כיוון ר' יצחק שלא יאמרו אומות העולם לסטים אתם שכבשתם ארץ העמים, כבשתם דייקא, על ידי כבוש ומלחמה ולא בדרך נס כדרכו של

אלקי ישראל לפי דעתם. על כן פתח בבראשית ברא אלקים, לומר כי ה' אלקינו הוא הבורא עולם ומנהיג הטבע [ולא פתח בהחודש הזה לכם הרומז על חודש ניסן שבו נעשו נסים לישראל חוץ מהקש הטבע], כי זו היא תשובה לטענת אומות העולם שאמרו לסטים אתם, מאחר שה' אלקינו ברצונו נתנה לנו בדרך כבוש מלחמה כמנהג הטבע. אמנם באמת הטעם לזה שלא היתה כיבוש ארצות העמים בדרך נס כמו ניסי מצרים וקריעת הים הוא על ידי חטא העגל ושבירת הלוחות כידוע.

מעתה הא שהוצרך להתחיל התורה בבראשית להודיע תשובה לאומות העולם, הוא משתי סיבות, האחת לפי שהיו ניסי מצרים בדרך נס נורא חוץ לטבע שעל ידי כן חשבו האומות שכל מנהגו של אלקי ישראל הוא רק חוץ לטבע. והשנית שבור הלוחות שגרם כבישת הארצות על ידי מלחמה בדרך הטבע. וזאת מה שרצינו לבאר לחבר סוף התורה בתחילתה, והוא לכל האותות והמופתים המה ניסי מצרים וקריעת ים סוף, אשר עשה משה לעיני כל ישראל ששבר הלוחות (רש"י), משתי אלו היה טענה לאומות העולם לומר לישראל לסטים אתם שכבשתם ארץ העמים בדרך הטבע ולא מדעת ורצון אלקיכם, לפיכך פתח בבראשית ברא אלקים, לידע ולהודיע כי ה' הוא אלקים בורא העולם ומנהיג הטבע ית"ש וק"ל^[1].

(דרשות דף נ"ז טור ד' ד"ה עוד)

שער יוסף

[1] מאמר זה מכת"ק של מוח"ז הגאון מרן מהורש"ס זצ"ל אבדק"ק קראקא ומלשונו, ממה שהתחיל לסדר תורת אביו החת"ס ז"ע על התורה בהוספת מטעמים להסביר כוונת אביו זצ"ל, והבאתיו פה. שנה שנתחדש לא ידעתי.

הזה אומר אלא דרשני, כשביל התורה שנקראת ראשית ובשביל ישראל שנקראו ראשית וכו' עיי"ש, נמצא דהמתרגמן אם אנפאנג הוא אפיקורסות ומגלה פנים בתורה שלא כהלכה, וע"כ דהתורה צריך ללמוד רק ע"ד דרשות חז"ל ואין המקרא אומר אלא דרשני'.

(ספר תולדות קול אריה - עמוד קכ"ט)

בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ (א' א'). [כתיב]

ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים וגו' (דברים ל"ד י"ב). י"ל ידעו מלשון עונש, כמו ויודע בהם אנשי סוכות (שופטים ח' ט"ז), והוא על פי מה שכתב הרמ"ע דבראשית ברא אלקים שעלה במחשבה לברוא במידת הדין, ראה שאין העולם מתקיים וכו' (ב"ר י"ב ט"ו), מ"מ לא נתבטלה מחשבה ראשונה, כי נתקיימה בצדיקים, משה רבינו ע"ה וחבריו שמתנהג עמהם במידת הדין ומדקדק כחוט השערה (כב"ק נ' ע"א)^[D]. והנה עכ"פ כשהקב"ה מתנהג עמהם

בראשית ברא אלקים (א' א'). בראשית"ת אותיות א' בתשרי, והוא מנין מלכי אומות העולם (ר"ה ח' ע"א), ואמנם ר"ת מ'שה ל'עניי כ'ל י'שראל ב'ראשית ב'רא אל'קים ר"ת מל"ך ישרא"ל אבי"ב, למלכי ישראל מנינן מאביב שהוא ניסן (שס). ורמז גם כן על משה רבינו ע"ה שמלבד שהיה נביא כדכתיב ולא קם נביא, היה גם כן מלך ישראל, וכדכתיב (דברים ל"ג ה') ויהי בישורן מלך.

(דרשות דף נ"ח טור א' ד"ה בראשית הא' - פק"ח)

בראשית (א' א'). [אין המקרא הזה אומר אלא דרשני כמו שדרשוהו רבותינו (ב"ר א' א') בשביל התורה שנקראת (משלי ח' כ"ב) ראשית דרכו, ובשביל ישראל שנקראו (ירמ' ב' ג') ראשית תבואתו (ויק"ר ל"ו ד'), רש"י]. היה רגיל [הקול אריה] לומר בשם רבו החת"ס ז"ל על המתרגמן "בראשית" אם אנפאנג, הם מראים תיכף ומיד בהתחלה שמפרשים את התורה באפיקורסות, דהרי רש"י פירש אין המקרא

שער יוסף

ר"ט טור ג' ד"ה למה, ובכרך ב' דף שני"א טור ד' ד"ה אתם, ובחתם סופר עה"ת ח"ב עמוד כ"ד טור ב' ד"ה ושמי - אולם בחת"ס עה"ת ח"ג עמוד קכ"ח הביא בחינה זו בשם ה"תורת חיים" ושם העתקתי דברי הת"ח ממס' ע"ז דף ג' ע"ב. והנה שם כתבתי לפרש לשון החת"ס שאצל הצדיקים יעשה דין ברחמים". אולם החת"ס פה מפרש כוונתו בדרך פשוט, דהיינו שהצדיקים הם ראויים לרחמים אלא שהקב"ה מדקדק עמהם ומתנהג עמהם במידת הדין, אם כי הם ראויים למידת הרחמים. ועיין להלן בשער יוסף אות יד לשון התורת חיים.

[מ] ובחת"ס ואתחנן (עמוד ט"ז ד"ה ואתחנן הא') משנת תקפ"ו, כתב: וכתב הרמ"ע דעכ"פ נתקיימה מחשבתו הראשונה אצל צדיקים כמשה רבינו ע"ה שמתנהג בדין גמור ומדקדק כחוט השערה, והנה בצדיקים כאלו עיקרו רחמים ואהבה, אלא שהוא דין ברחמים שמדקדק כחוט השערה, ולגבי שארי בני אדם הוא בהיפוך עיקרו דין שהם חייבים תמיד, אלא שיש רחמים בדין עכ"ל.

פה כתב החת"ס, דעכ"פ נתקיימה מחשבתו הראשונה אצל צדיקים, בשם הרמ"ע, וכן כתב בדרשות כרך א' דף נ"ט טור א' אות כ"ג, ושם דף

י. עיין היטב בדרשות (דף קי"ב טור ג' ד"ה אבל לפע"ד) משנת תקע"א, מש"כ בענין זה באריכות.

יא. תולדות הג"מ אברהם יהודה הכהן שווארץ זצ"ל אברק"ק בערעגסאז וק"ק מאד, בעל שו"ת קול אריה - תלמיד מרן זצ"ל.